

Nagybetű-használat a címleírásban

Címleírási szabványunk úgy rendelkezik, hogy „a nagybetűk használatában a mű nyelvének mai helyesírását kell követni, azaz a címlapon csupa nagybetűvel vagy díszítési okokból nagy kezdőbetűkkel szedett szakvakat az illető nyelv helyesírása szerint kell átírni”. Ez a kevésbé feltűnő és magától értetődőnek látszó előírás egyike a szabvány legszélesebbkörű érvénnyel bíró szabályainak: a könyvek többségénél sor kerül az alkalmazására. Az első pillantásra azt gondolhatnók, hogy ez az alkalmazás nehézségekbe alig ütközhetik, — ez azonban alapos tévedés. Amíg magyar könyvekről van szó, addig nehézségek valóban kevésbé jelentkeznek: az Akadémia helyesírási szabályai részletesen intézkednek a nagybetű-használat kérdésében,¹ és ahol cserbenhagynak, ott segít a nyelvérzék. Egészen más a helyzet az idegen nyelvű könyveknél: az idevonatkozó helyesírási szabályok nehezebben hozzáférhetők, gyakran nem eléggé kimerítőek, ami igen sok esetben ingadozóvá teszi az illető nemzet helyesírási gyakorlatát, és kétely esetén nyelvtudás és nyelvérzék sem jönnek olyan mértékben segítségünkre, mint a magyarban. A konzekvenciát nagy tudományos könyvtáraink címleírói és revizorai jól ismerik: a nagybetű-használat állandó fejtörést, sok vesződséget okoz és a címleírásba belecsúszó hibáknak vitán felül legkiadósabb forrása.

A külföldi címleírási szabályzatok ebből a tapasztalati tényből kiindulva általában külön függeléket szentelnek a nagybetű-használatra vonatkozó utasításoknak. E szabályzatok gyakran jó segítséget nyújtanak idevágó nehézségeink megoldásában, — már ti. a magyar könyvtárosok ama kis töredékének, amelynek rendelkezésére állnak, — még gyakoribb azonban az az eset, hogy csődöt mondanak, mert nem elég kimerítőek.

Mindezek alapján azt hisszük, hogy nagy tudományos könyvtáraink címleíróinak és bibliográfusainak hasznos szolgálatot teszünk, ha az alábbiakban megkíséreljük a nagybetűk használatát megkönnyítő utasítás tervezetének összeállítását. Kísérletünk természetesen gyakorlati célkitűzésű: egyrészt csak azokra a nyelvekre van tekintettel, amelyek tudományos könyvtáraink többségének anyagában jelentős mértékben vannak képviselve, — tehát a magyar mellett a román, a germán és a szláv nyelvekre, — másrészt pedig e nyelvi határokon belül is természetesen csak a nagybetű-használatnak gyakoribb, a bibliográfiai és katalógusmunka szempontjából fontosabb eseteit öleli fel. A gyakorlati célkitűzésből következik, hogy összeállításunkban lehetőleg rövidsége és egyszerűsége törekedtünk, — az ilyen segéd-eszköznek csak akkor van értéke, ha pillanatok alatt ad választ a kereső kérdésre. Ezért igyekeztünk minél általánosabb érvényű szabályokhoz eljutni; így

¹ *A magyar helyesírás szabályai*. 10. kiad. 1954. 121—140. és 220—264. 1.

például ott, ahol a nemzeti gyakorlat határozatlan, ingadozó, azt a megoldást írjuk elő, amely a figyelembe vett nyelvek többségének gyakorlatával egybeesik.

Vannak egyes pontok, ahol nem jutottunk el határozott javaslatig, hanem csak rámutattunk a nehézségekre és a megoldási lehetőségekre — abban a reményben, hogy azok a kartársaink, akik egy ilyen utasítás megszületését hasznosnak tartanak, hozzászólásaikkal segíteni fognak a kétes pontokat megoldani. Csak ezen az úton válhatik esetleg az alábbi összeállításból gyakorlatilag valóban használható segédeszköz; az ilyenfajta feladat kielégítő módon csak kollektív munkával oldható meg.

1.

A végig nagybetűvel nyomott vagy részben nagybetűs nyomással vagy nagy kezdőbetűvel díszített címlapoknak a címléirési szabvány által előírt átírásában, valamint a nem a címlapról vett címléirás-részek megszövegezésében a nagybetű-használat alábbi szabályai alkalmazandók. Ezek szerint a szabályok szerint kell eljárni akkor is, ha a nem nagybetűvel nyomott címlap nagybetű-használata az alábbiakban foglaltaktól eltér.

Azonban az olyan 1711 előtti magyarországi és 1600 előtti külföldi címlapoknak, amelyek nagy- és kisbetűt vegyesen használnak, nagybetűhasználatát a címléirásban híven kell visszaadni².

2.

A mondat első szava nagy kezdőbetűvel irandó. Tehát pont után mindig nagybetűt használunk; kérdőjel és felkiáltójel után csak akkor, ha e jelek nem állanak egyetlen mondatot alkotó összetartozó szövegen belül, pl. Ne bánts a magyart! — mondotta Zrínyi. A mondaton belül használt idézőjelben, valamint kettőspont után általában csak az oratio rectát és az olyan idézeteket kezdjük nagybetűvel, amelyek nem simulnak bele az egységesen felépített mondatba annak részeiként; pl. Education: intellectual, moral, physical. Ha a mondat hiányzó elejét három pont pótolja, az ezek után következő szót nem írjuk nagybetűvel, pl. Brüning, Elfriede: ... damit du weiterlebst!

A címléirás első szava mindig mondatkezdő szónak tekintendő és nagybetűvel randó, pl. Deutschen Leser, Dem — —; Vom Stein, Kari Reichsfreiherr: Briefwechsel.

3.

Mondaton belül is nagy kezdőbetűvel írjuk a könyvek, irodalmi művek, műalkotások címének első szavát, pl. A díjnyertes Hazánk földje, Aristotelis De anima libri III. Rembrandt Éjjeli őrjárata. Ha a cím élén álló névelő vagy praepositio a mondatbefoglalás következőében változást szenved, akkor az utána következő szó irandó nagy kezdőbetűvel, pl. Introduzione alla lettura del Paradiso di Dante³.

² A fenti határ-évszámok helyébe esetleg korrábbiak is tehetőek.

³ Az angol és francia bibliográfiai gyakorlat ilyen esetekben a címkezdő névelő vagy praepositio helyett az utánuk következő elsőt szót írja nagybetűvel. Tekintettel azonban arra, hogy ez nem ritkán eléggé különös megoldásokra vezet, a magyar szokás, amely ebben az esetben nem tesz különbséget névelő vagy praepositio és egyéb szavak között, megfelelőbbnek és logikusabbnak látszik, s így idegen nyelvű címekre is ez alkalmazandó. Itt említjük meg, hogy a Porosz instrukciók előírják az angol és francia címek substantivum regensének nagybetűs írását is. Ezt az előírást sem az angol, ill. francia helyesírás, sem a két nép bibliográfiai gyakorlata nem indokolja, hanem egyedül csak az a fontos szerep, amit a Porosz instrukciók a substantivum regensnek juttatnak. A Library of Congress és a Vatikáni Könyvtár címfelvételi szabályai viszont előírják a tárgyi vezérszós felvételeknél a cím élén hagyott címkezdő névelő után következő szó nagy kezdőbetűs írását. A Bibliothèque Nationale, a British Museum (de a British National Bibliography nem!) ugyanezt a gyakorlatot követik a szerzős művek címében is, a Bibliothèque Nationale ezenkívül a du, de la, valamint — nem nagyon következetesen — a latin praepositívók utáni szót is nagygyal írja, viszont a francia határozatlan névelők utánit nem. Ezek a szokások idegenek a magyar címléirási gyakorlattól, s átvételüket nem is indokolná semmi, hiszen itt nem helyesírási szabályról, hanem csak egy speciális bibliográfiai gyakorlatról van szó, amely az illető országokban sem talál általános követésre.

Az olyan címeknél, mint Petőfi legszebb költeményei vagy Leonis Allatii opera omnia a „legszebb”, ill. az „opera” szavakat nem írjuk nagybetűvel, mert az ilyen gyűjteménycímeknek a szerző neve integráns része, s így ez tekintendő a cím első szavának.

Nagy kezdőbetűvel írjuk a „vagy”, „azaz” szavak és idegen megfelelőik (seu, id est, or, being, ou, oder stb.) után következő alternatív cím első szavát is, pl. Pannóniai fénix, avagy Hamvából feltámadott magyar nyelv; Menippus, sive Dialogorum satyricorum centuria. De ha ezek a kötőszavak csak a magyarázó alcímet vagy a főcímbe foglaltaknak részletesebb kifejtését vezetik be, akkor nem használunk utánuk nagybetűt.⁴

4.

Nagy kezdőbetűvel irandó minden *tulajdonnév*, tehát emberek, istenek, állatok, földrajzi helyek, csillagok, épületek, hajók, testületek, megszemélyesített elvont fogalmak és egyes történeti fogalmak és események *egyedi* neve.

A köznevek és mellénevek is nagy kezdőbetűvel irandók, ha tulajdonnévül, tehát egyén, ill. egyedi fogalom megjelölésére szolgálnak, pl. a Haza Bölcese, le Docteur angélique.

Viszont kisbetűvel írjuk azokat a tulajdonneveket, amelyeket átvitt értelemben köznévként használunk, pl. a röntgen, madeira, un vrai tartufe.

5.

A *személynevek* nagy kezdőbetűvel irandók, mégpedig a család- és keresztnév mellett az állandó mellénevek, a név alkotórészeivé vált megkülönböztető jelzők is, pl. Könyves Kál.án, Albertus Magnus, Pierre le Grand, Friedrich der Zweite, Hans Holbein der Jüngere.

Viszont a „szent” jelzőt a szentek nevében általában kisbetűvel írjuk, pl. szent Erzsébet, der hl. Augustinus, san Francesco, saint Honoré, sv. Benedikt. Nagybetűvel írjuk e jelzőt az angolban (Saint Ambrose), és az S. rövidítést olaszban. Ha ellenben a szent neve egy épület, hely, ünnep stb. nevének része, akkor a „szent” szó is nagygal irandó, pl. Szent István körút, Sankt Wolfgang-See, Castel Sant'Angelo.

A családnév külön írott partikulái túlnyomórészt kisbetűvel irandók, kivéve a román nyelvekben a névelőt és az angolban minden partikulát, tehát az A, O', Mac, Fitz mellett az angol szerzők idegen eredetű nevének külön írott partikuláit is, pl. De Quincey, Van Buren. A családnév külön írott tagját képező „szent” szó és idegen nyelvű megfelelői, illetve rövidítéseik (S., St., Szt.) nem partikulák, hanem összetett családnév komponensei, és nagybetűvel irandók, akár van utánuk kötőjel, akár nincsen.

A szerzetesi nevek többszavas megkülönböztető jelzőiben a névelő, kötőszó és praepositio kivételével minden szó nagy kezdőbetűvel irandó, pl. Alexius a Sancta Trinitate, Emmanuel ab Undecim Mille Virginibus.

6.

A *személynevekből képzett közfőneveket, melléneveket és igéket* a latinban, angolban és hollandban nagybetűvel, a magyarban, a szláv, a román és a skandináv nyelvekben általában kisbetűvel írjuk.⁵

⁴ A francia és az angol bibliográfiai gyakorlat ilyenkor is a címkezdő névelő után következő szót írja nagybetűvel, — erre is állnak az előző jegyzetben mondottak.

⁵ Természetesen ez a szabály sem fedi teljesen az egyes nyelvek gyakorlatát: éppúgy találunk pl. az angolban kisbetűvel írott személynévből képzett melléneveket stb., mint az oroszban vagy a franciában nagybetűvel írottakat. Pl. az *Oxford Dictionary*-ban Marxism, Marxist, Marxian, Hegelism, Malthusian. stb. mellett mesmerism és röntgenizing áll. Ez még magyarázható azzal, hogy itt már a személynévtől elszakadt közfőnévvé vált fogalmakról van szó (l. : 4. § 3. bekezdés), — bár természetesen ez a szabály is elmosódó határvonalat ad csak; vannak azonban ennél még kevésbé magyarázható és szabályba egyáltalán nem foglalható egyedi kivételek is. Ezek a kivételek azonban elhanyagolhatók, s a fenti szabályt mint általános érvényűt kezelhetjük, tekintettel arra, hogy az említett kivételek nem nagyszámúak, és írásmódjuk többnyire saját hazájukban sem következetes.

Kivételek :

a) Ha a magyarban a többelemű személynévből melléknévet képezünk, akkor a személynév nagy kezdőbetűjével irandó és a képző kötőjellel kapcsolandó az utolsó elemhez, pl. Kossuth Lajos-i, III. Richard-i.

b) A személynév akkor is megtartja nagybetűjét, ha a -féle, -szerű, stb. szók hozzáfűggesztésével melléknév előtagjává válik, pl. Ady-féle, József Attila-szerű, Dickens-like.

A németben a személynévből képzett közfőnevek írásmódja nem okoz problémát, — annál keményebb dió azonban a személynévekből képzett melléknévek kérdése. A német helyesírás ismer ugyan egy idevágó szabályt, de ez csak részben fogja meg a tényleges gyakorlatot. E szabály : a személynévből képzett melléknévek nagybetűvel irandók, ha m. gáról az egyénről, tulajdonáról vagy alkotásairól van szó, de kisbetűvel, ha fajta megjelölésére szolgálnak, pl. das Goethesche Antlitz, die Goetheschen Gedichte, — de : drakonische Strenge, der solonische Geist der Servianischen Verfassung. Viszont a német helyesírási gyakorlat nem egy olyan esetet produkál, amelynek az ellenkezője legalább ugyanolyan jól — ha nem jobban — beleférne ebbe a szabályba, pl. der pythagoreische Lehrsatz, der Farnesische Herkules. Nyilvánvaló, hogy a szabályban megadott kritérium határozatlan, és így a szabály nem egyszer csődöt mond. Kétes esetben nézzünk utána szótárban az elfogadott írásmódnak; szükség esetén pedig döntsünk a nagybetű mellett.

Vigyázat! Ha a személynév (tehát nem a belőle képzett melléknév) alanyesete közfőnévnek vagy melléknévnek jelzője, és ezzel nincsen egybeírva, akkor persze minden nyelvben megtartja nagy kezdőbetűjét, pl. Kossuth-bankó, Árpád-kori, Diesel-engine, Röntgen-rayed.

7.

Népek, fajok, törzsek neve, ha főnévként használjuk, akár a nép, faj, törzs, akár ezek egyedeinek jelölésére, a latinban, franciában, olaszban, angolban, németben, hollandban és a szláv nyelvek nagyrésztében nagy kezdőbetűvel irandó, a magyarban, oroszban, spanyolban és portugálban viszont kisbetűvel, pl. : les Français, de : вепрепу.

Ha a nyelv megjelölésére használjuk ezeket a neveket főnévként, akkor a latinban, angolban, németben és hollandban, ha pedig bármilyen értelemben melléknévként használjuk őket, akkor csak a latinban, angolban és hollandban írunk nagybetűt, a többi nyelvekben nem; tehát : ins Deutsche, the French language, — de : la littérature française.

8.

A *földrajzi neveket*, tehát országok, vidékek, közigazgatási területek, városok, községek, hegyek, vizek, barlangok stb. nevét nagy kezdőbetűvel írjuk.

Az egyelemű, vagyis egy szóból (amely persze lehet összetett szó is) álló neveknél ennek a szabálynak a végrehajtása egyszerű; annál több nehézséget okoz azonban a többelemű földrajzi nevek írása.

Végig nagybetűvel írjuk — a névelők, kötőszók és praepositíók kivételével —

1. minden nyelvben a többelemű országneveket;

2. az angol, német és holland nyelvben általában minden többelemű földrajzi nevet;

3. franciában a kötőjellel kapcsolt többelemű neveket, pl. Aix-les-Bains, Forêt-Noir.

Egyebekben az egyes nyelvek gyakorlata nagyon különböző s emellett gyakran ingadozó is. A név első szavát általában nagybetűvel kell írni, de ha közfőnév, akkor a franciában és a szláv nyelvekben ezt az első szót többnyire kisbetűvel írják, pl. mer du Nord, mont Blanc (de Mont Blanc is), канал Москва-Волга. Ha a közfőnév nem első helyen áll, akkor általában kisbetűvel irandó, — így a magyarban is, — pl. Csendes-óceán, Heves megye, de az ellenkezője is előfordul, pl. Борецкий Лес. A többelemű földrajzi nevek írásánál tehát óvatosság ajánlatos, — tanácsos a szó elfogadott írásmódjának

segédkönyvekben utána nézni. Ha nem találunk megnyugtató útbaigazítást, akkor írjunk nagybetűt⁶.

Vigyázat! Mindig ügyeljünk arra, hogy a nagybetűs írásmód csak a szoros értelemben vett névre vonatkozik, de nem vonatkozik az olyan összetételekre, amelyekben a tulajdonképpeni földrajzi név mellett még egy attribútum áll, amely nem integráns része a névnek, pl. state of Michigan, il monte Vesuvio.

A földrajzi nevek előtt álló s azok elmaradhatatlan tartozékát képező névelőket kisbetűvel írjuk, pl. le Havre, den Haag.

Az itt elmondottak általában a templomok és egyéb épületek, parkok, hidak nevére is állnak.

Utcák, terek nevében az „utca”, „tér”, stb. közfőnevet csak az angolban, németben és hollandban írjuk nagybetűvel, tehát: Fleet Street, — de: Невский проспект, place Louis XV., boulevard Saint-Laurent, piazza S. Trinita.

9.

A földrajzi névből képzett közfőneveket, mellékeveket és igéket általában kisbetűvel írjuk.

Kivételek:

a) A latinban, angolban és hollandban általában nagy kezdőbetűt írunk, pl. Vindobonensis, to Americanize, West Pointer, Londonian;

b) Nagybetűvel írjuk azokat a helynévből képzett mellékeveket, amelyek egy másik, összetett földrajzi névben jelzőként szerepelnek, pl. az Erdélyi érchegeység, la Sèvre Niortaise, Ростово—Суздальская земля, Нижне—Плимский район, — de: bajai járás;

c) németben az -er képzővel képzett mellékeveket, pl. Wiener;

d) a magyarban a többemű földrajzi névből képzett mellékevek első tagját, ha ez tulajdonnév, pl. Kaspi-tengeri, San Diego-foki, Rákóczi úti, — de: fekete-tengeri észak-erdélyi. Nagybetűvel írjuk továbbá az -i képző használata esetén a többemű idegen helységnevek mindkét tagját is, pl. Karlovy Vary-i.

Vigyázat! Ha a földrajzi név (de nem a belőle képzett melléknév) alanyesetű közfőnévnek vagy melléknévnek jelzője, de azzal egybeírva nincsen, akkor természetesen nagy kezdőbetűjét megtartja, pl. Budapest-szelet, Bath-metal, Locarno spirit, London blue.

10.

Az *égtájak* nevét eredeti értelmükben, tehát ha irányt jelentenek, kisbetűvel írjuk, pl. északon, le vent du nord, going west, — kivéve németben, pl. nach Süden. Nagybetűvel akkor írjuk az égtájak nevét, ha főnévként a Föld egy bizonyos része vagy valamely meghatározott vidék, földrajzi terület megjelölésére használjuk, pl. a Kelet népei, Estremo Oriente, le Midi royaliste, la France du Sud, the North of England.

Ugyancsak nagybetűvel írjuk az égtáj nevét összetett helynevekben, pl. Nyugat-Magyarország, North-California. De: южное Поволжье, northern California, — mert itt az égtájmegjelölés formailag nem összetett név része, hanem csak jelzője az egyelemű földrajzi névnek.

11.

A *hónapoknak és a hét napjainak* nevét csak a latinban, angolban, németben és hollandban írjuk nagybetűvel, pl. dies Solis. Az *ünnepek* nevét a fentiekén kívül a román nyelvekben is, tehát: Saturnalia, Quadragesima, Pâques, Avvento.

A francia forradalmi naptár hónapjainak nevét kisbetűvel írjuk. Ugyancsak kisbetűvel irandók a latin naptár calendae, idus, nonae, feria szavai is.

⁶ Az egyes nyelvek gyakorlatának sokfélesége miatt nagyon örvendetes volna, ha a többemű földrajzi neveknél valamilyen egyszerűsítő szabályt lehetne bevezetni, pl. olyant, amilyent alább a 12. pontban a testületek nevére vonatkozólag javasolunk. A földrajzi nevek írásmódját illető gyakorlat azonban a sok következetlenség ellenére is nagyobb mértékben csapódott le az egyes nyelvek helyesírási szabályaiban, mint a testületek nevét illető, s ezért az önkényes egyszerűsítés itt nem látszik megengedhetőnek. Erre vonatkozólag a nyelvészek véleményét kellene meghallgatni.

A *testületek nevééről* az Akadémia Helyesírási szabályainak 261. pontja ezt mondja : „A hivatalok, intézetek, intézmények, iskolák, szervezetek, szövetkezetek, társulatok, vállalatok és hasonlók hivatalos nevében minden lényeges szót nagy kezdőbetűvel írunk”.

A magyar helyesírásnak ez a szabálya alkalmazandó minden nyelvű címleírásban, mégpedig azzal, hogy a névelők, kötőszók és praepositiók kivételével minden szó „lényeges”-nek tekintendő, és hogy a kötőjellel az előző szóhoz kapcsolt szó is nagy kezdőbetűvel irandó, pl. Medico-Chirurgical Society⁷.

Ez a szabály alkalmazandó akkor is, ha egy bizonyos testületnek stb. nem teljes, hivatalos, hanem csak rövidített, közhasználatú nevét használjuk, pl. az Opera ez idei másora.

⁷ Ezt a szabályt, amely általánosító jellegével nem egy nyelv speciális szabályai-val ellentétbe kerül, a következő érvekkel támasztjuk alá :

Miután testületeknek igen nagy számban fordulnak elő a címleírásokban, s miután ezek írásmódjában ez egyes nyelvek gyakorlata nagyon eltér egymástól, a címfeltevő munkáját nagyon megnehezítené, ha e sok eltérő szabályt mind tiszteletben kellene tartania. Így például az orosz szabályok szerint végig nagy kezdőbetűvel kell írni a legfőbb párt- és kormánysszervek neveit ; más testületek nevének csak az első szavát ; ha a név egy része idézőjelben van, akkor csak az idézőjelen belüli első szót (pl. совхоз „Путь к социализму”) ; végül a testület hivatalos nevében bennfoglalt rövid közhasználatú nevének első szavát (pl. Госуд. орд. Ленина академический Большой театр) és a „Совет депутатов трудящихся” kitétel első szavát (pl. Казанский Совет деп. трудящихся). Az olaszban csak az első szó irandó nagygal, s a vatikáni szabályok szerint a „királyi”, „pápai” stb. melléknévek, valamint az ezeket követő szó, de az utóbbi csak akkor, ha a testületnév a testületi szerzős felvétel élén áll, vagy ha a „királyi”, „pápai” melléknévek egyetlen betűre vannak lerövidítve. Persze kivételek is vannak : Società delle Nazioni, Nazioni Unite. A *Porosz instrukció* a germán nyelvekben minden fő- és melléknévet nagygal írat ; — ez a szabály legközelebb áll a mi helyesírási szabályzatunk előírásához, viszont meglehetősen figyelmen kívül hagyja a németen kívül a többi germán nyelv helyesírási szabályait és szokásait. A British Museum katalógusa és a *British National Bibliography* a névelők, kötőszók és praepositiókon kívül minden szót nagygal ír, vagyis pontosan azt a gyakorlatot követi, amit a magyar helyesírási szabályok előírnak, s amelynek kiterjesztését mi javasoljuk. Ezzel szemben a *Cumulative Book Index* az első szó kivételével minden szót kisbetűvel ír, sőt a Bibliographical Society of America által kiadott *International congresses and conferences 1840—1937 c.* bibliográfiája odáig megy, hogy még a német főneveket sem írja nagybetűvel (pl. Internationaler kongress für Arbeiterschutz). A skandináv nyelvekben — legalább is a svédben és norvégben — viszont kétségtelenül érvényesül egy olyan szabály, hogy csak az első szó és a „királyi” melléknév után következő szó irandó nagygal.

Hogy a nemzeti gyakorlatoknak ezt a tarka sokféleségét milyen nehéz lenne, s ezért mennyire nem tanácsos figyelembe venni, arra intő példa a *World list of scientific periodicals 1952*. Ez a kiadvány kétségtelenül a nemzeti helyesírások tiszteletben tartásának elvéből indul ki, de a szabályok sokaságába teljesen belebonyolódik ; a szláv vagy a skandináv nyelveknél például nagybetűhasználatára annyira következtelen, hogy néha még az sem állapítható meg, hogy az egymásnak ellentmondó megoldások közül melyiket kívánja szabályként alkalmazni, és melyik egyszerűen hiba, elírás. Emellett ahol következetes, ott előfordul, hogy nincs összhangban az illető nyelv gyakorlatával, — például amikor az oroszban a testületneveket végig nagybetűvel írja.

Az egyes nemzetek gyakorlata is erősen ingadozó, mégpedig annál inkább, minél jobban eltávolodik a végig nagybetűs megoldástól. Erre elég egy példa, — az Académie Française szótára a következő konkrét írásmódokat írja elő : La Société des Gens de Lettres. L'Académie française. Académie Nationale de Musique. L'Institut d'Optique^e L'Institut d'archéologie de la Faculté des Lettres de Paris. L'Office national du commerce extérieur. Le musée du Louvre. — Világcs, hogy ezeket az írásmódokat közös nevezőre hozni, generális szabályt belőlük levezetni nem lehet.

Az egységesítő szabály tehát nemcsak elkerülhetetlen, de általában nem is minősíthető a nemzeti helyesírási szabályok megsértésének, mert hiszen ezek a nemzeti szabályok többnyire bizonytalanok, kialakulatlanok.

A testület stb. alosztályainak, bizottságainak, alárendelt szerveinek nevét csak akkor kell nagybetűvel írni, ha szervezetük vagy működésük bizonyos önállóságot mutat, s nem olvad bele teljesen a testület szervezetébe, működésébe; pl. a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, — de: az Oktatásügyi Minisztérium középiskolai főosztálya. Persze ez a kritérium eléggé bizonytalan, — a gyakorlat szükség-szerűen ingadozó lesz.⁸

13.

Az *ujságok és folyóiratok* nevének minden szavát nagy kezdőbetűvel írjuk, kivéve a nem címkezdő névelőket, praepositíókat és kötőszókat. A megmondások itt ugyanazok, mint a testületi nevek írásmódjánál. Egyébként ezt a kérdést a címleírási szabvány (MNOSz 3424—52.) 93. pontja az itt előírt módon már eldöntötte.

Kivételesen, ahol a gyakorlat ezt már szentesítette, egyes más művek — különösen nem folyóiratszerű periodikus kiadványok — címe is végig nagy kezdőbetűvel írható, pl. British National Bibliography, a Halotti Beszéd.

Sorozatok és gyűjtemények címe nem a fenti, hanem az általános szabály (l. : 3. pont) szerint irandó.

14.

A *történelmi események, korok, drámatatok, dokumentumok* nevét Akadémiánk helyesírási szabályai kisbetűvel írják, két kivétellel: a Nagy Honvédő Háború, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom.

A számunkra fontos idegen nyelvek gyakorlata viszont ezen a ponton olyan sok eltérést mutat egymástól, s ezenkívül az egyes nyelvek gyakorlata önmagában is annyira következtelen, hogy általános szabályok felállításáról nem lehet szó. Ennek illusztrálására íme néhány példa: Middle Ages, moyen âge (de Moyen Âge is), la Révolution française, die Französische Revolution, renacimiento, Rinascimento, World War, la Grande Guerre, la Guerre mondiale, la guerre de Cent Ans, la guerre russo-japonaise, der Russisch-Japanische Krieg, Великая Отечественная война, Trecento, les journées de Juillet (= a júliusi forradalom) stb. Itt tehát a címleírónak nem javasolhatunk mást, mint azt, hogy legyen óvatos, az ilyen egyedi történelmi fogalmak írásmódjánál esetenként nézzen utána az elfogadott írásmódnak, szükség esetén pedig vegye át a kezében levő könyv szövegének (nem a címlapjának!) írásmódját⁹.

15.

A *személyes névmás* 2. személyű magázó formái közül naggyal irandók a német Sie, Ihr, Ihnen, Euch és a régies Er, Ihn, Ihm, továbbá a norvég-dán De, Dem, Deres. A többi nyelvekben a magázó névmásokat kisbetűvel kell írni, kivéve a minket alig érdeklő levélstílusban, ahol persze még a tegező névmások is nagybetűvel irandók.

⁸ A *Helyesírási szabályok* 124. pontja az idézett rendelkezést azzal egészíti ki, hogy a kongresszusok, gyűlések, értekezletek nevét kisbetűvel kell írni. Ez a címleírás szempontjából is elfogadható lenne, ha ezek a nevek csak címben, szövegben szerepnének, s nem testületi szerzős címleírások és közreadói melléklapok élén is. Ilyen esetekben a kisbetűs írásmód kétségtelenül rosszul hatna, és így helyesebb lenne ezekre az esetekre kiterjeszteni a 261. pont érvényét, — tehát: a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók X. Nagygyűlése, Congrès International des Études Byzantines. Ha viszont a cédlafajet illetőleg a nagybetűs írásmód mellett döntenénk, akkor már azt is meg kellene fontolni, hogy az egyöntetűség érdekében nem lenne-e helyesebb, ha a könyvtári címleírásban a kongresszusok és gyűlések nevének írásánál is mindig a *Helyesírási szabályok* 261. pontját alkalmaznók.

⁹ A nemzeti gyakorlatok nagy eltérései egymástól természetesen következnek abból, hogy ezen a ponton a nagybetű-használatnak részben érzelmi gyökerei vannak, amelyek minden népnél mások. Az egyes nyelveken belüli következtelenségeket viszont magyarázza egyrészt az, hogy az említett érzelmi gyökerek osztályonként, politikai pártokonként stb. is változnak, másrészt pedig az, hogy csak némileg is kimerítő írott szabályozása ennek a kérdésnek úgyyszólván sehol sincsen, teljesen kimerítő pedig eleve nem is lehetséges.

Eppen ezért nagyon csábítóan látszanék a magyar szabály alkalmazása az idegen nyelvű címleírásokra is, — a testületek nevének javasolt megoldás mintájára. Tagadhatatlan azonban, hogy ez egyes történelmi fogalmaknál nagyon meggyökeresedett nemzeti szokásokba ütköznék, s így helyesírási hibának ható megoldásokra vezetne.

16.

A megszólításként használt „*uram*”, „*asszonyom*” kifejezések nagy kezdőbetűvel irandók, kivéve a magyarban, az olaszban és a skandináv nyelvekben.

Nem megszólításban, hanem személynév előtt kisbetűvel irandók e kifejezések, kivéve a németben, valamint kivéve a francia, spanyol, angol és holland rövidített formáikat: M., Mme, Sr., Mr., Mrs. Ugyancsak nagybetűvel írjuk név előtt a „Miss” szót is.

17.

Címek, rang- és foglalkozás-megjelölések, ha megszólításként használjuk őket, nagyval irandók, pl. Doctor, Major, Excellence, Maître, Comte, Monsignore.

Ugyanezeket a megjelöléseket, ha személynév előtt állanak, csak az angolban németben és hollandban írjuk nagybetűvel, pl. Earl Spencer, der Wirkliche Geheime Rat Schulz. A németet kivéve, ezekben a nyelvekben is kisbetűt írunk, ha a szóban forgó megjelölések nem személynév előtt állanak, pl. Ph. D. Stanhope, earl of Chesterfield.

A fentiekben kívül nagy kezdőbetűvel irandók

- 1) az uralkodók és uralkodóházak tagjai címzésének minden szava, pl. Her Majesty, Son Altesse Royal, Sua Santità;
- 2) angolban a King, Queen, Prince megjelölések, ha meghatározott egyénre vonatkoznak, pl. the Queen, King Charles I.
- 3) oroszban a legmagasabb tisztségek viselőinek címei, pl. Маршал Советского Союза.

18.

Egyes fontosabb nyelvek néhány gyakorlatilag jelentősebb különleges szabálya:

a) A német nyelv minden főnevet nagybetűvel ír. Ez általános szabály, amely a főnevek írásmódját illetően a német nyelvben minden nehézséget és kételyt kiküszöböl.

E szabály helyes alkalmazásához meg kell jegyezni, hogy a nagybetűs írásmód kiterjed a főnévként használt más szófajtákra is, pl. der Nächste, das Wenn und das Aber, etwas Schönes, mit Zagen. Ez alól a szabály alól viszont elég számos kivétel van¹⁰, s így kétes esetekben ajánlatos szótárt használni. Az utóbbi szabály fordítottja, hogy ha a főnevek más szófajként — pl. viszonyzókként (dank, kraft, laut, trotz), határozatlan számnevekként (ein paar, ein bisschen), módhatározókként (teils, einmal) — vagy bizonyos állandó kapcsolatokban (not tun, schuld sein) szerepelnek, akkor kisbetűvel irandók.

b) A dánban régebben ugyancsak nagybetűvel írták a főneveket, az új helyesírás azonban már a kisbetűs írásmódot írja elő. — Az I (= ti) személyes névmás mindig nagybetűvel irandó.

c) Az angol nyelv általában erősen hajlik a nagybetűs kiemelés felé, ezért talán azt mondhatnók, hogy kétes esetekben tanácsos a nagybetűs megoldást választani. Persze még tanácsosabb megfelelő helyen (jó szótárban) utánanézni a kétes esetnek. — Megjegyzendő továbbá, hogy az angolban az egyes szám első személyű személyes névmás (I) mindig nagyval irandó; ugyanígy az A. D. (= anno Domini), B. C. (= before Christ) rövidítések is, valamint az egyházak és politikai pártok tagjainak megjelölésére főnévként használt melléknevek, pl. Liberal Unionist, Bolshevik, — sőt: Bolshevik. — Viszont a tulajdonnévvel kötőjellel összekötött praefixum nem irandó nagyval, pl. ex-President Truman, trans-Siberian.

d) Hollandban a személynevek De, Ten, Van partikulái, ha nincs előttük keresztnév, nagyval irandók. — Ha a mondat első szava apostrophos betű ('s, 'k), ez kisbetűvel irandó, és az utánakövetkező szót írjuk nagyval, — ez az egyetlen eset, amikor a mondatkezdő szót kisbetűvel írjuk. — Ugy mint az angolban, nagyval írjuk az egyházak és politikai pártok tagjainak megjelölésére főnévként használt mellékneveket, pl. Lutheran.

e) Franciában az état szó, ha államot jelent, továbbá franciában, olaszban és spanyolban az église, chiesa, iglesia szavak, ha egyházat jelentenek, nagybetűvel irandók, megkülönböztetésül e szavak egyéb jelentéseitől.

f) A szláv nyelvek — akár a magyar — általában takarékosan használják a nagybetűt; az angollal szemben ők képviselik az ellenkező végletet.

¹⁰ L. Der grosse Duden. Grammatik. 1935. 282. l.

Egyes tudományágak sajátos nomenklaturájának néhány fontosabb kérdése

19.

A zoológiai nomenklatura nemzetközi szabályai értelmében a latin, ill. latinositott tudományos állatrendszertani nevek első tagját mindig nagy kezdőbetűvel kell írni, a második és harmadik tagot mindig kicsivel, még akkor is, ha ez személynév főnévi formában (pl. *Halisarca dujardini*, *Hungarocypris madarászi*). Nagy kezdőbetűvel írjuk tehát a kéttagú (a genus és a faj nevéből álló) faj-nevek első tagját, a háromtagú (a genus, a faj és az alfaj, ill. változat nevéből álló) alfaj- vagy változat-nevek első tagját, végül a magasabb rendszertani kategóriák (család, rend, osztály, törzs) többes nominatívusban álló és nagyobbrészt a-ra vagy ae-re, ritkábban i-re, vagy es-re végződő egytagú nevét.

Ha viszont az állatnév után ki van téve a névadó zoológus neve akár rövidítve, akár teljes formájában (ebben az esetben nominatívusban), akár zárójelben, akár anélkül, de nem az állatnév elengedhetetlen részeként, — ez már nagybetűvel irandó. Pl. *Sprattus sprattus* (L.), *Clupeonella grimmi* Kessler, *Alosa kessleri* Kessleri (Grimm).

Visszont az állatok, állatnemzetségek stb. köznyelvi nevét, valamint azt a latin, rendszertani átalakított névformát, amely a nemzeti tudományos nyelv által átvettnek tekinthető (pl. a nemzeti nyelv saját szabályai szerint ragozott rendszertani nevet), a német főnevet kivéve mindig kisbetűvel írjuk, akár egy-, akár többtagú (pl.: közönséges hydra, wandering albatross, echinoderms, coléoptères). Persze, ha a köznyelvi névben van személynév, ez nagybetűvel irandó; pl. *тинник Яковлева*.

20.

A botanikai nevekre — mégpedig a latin tudományos nevekre és a köznyelvi nevekre egyaránt — ugyanazok a szabályok alkalmazandók, amelyeket a zoológiai nevek írásmódjára felállítottunk. Meg kell azonban itt még jegyeznünk, hogy ha a név végén ki van téve a névadó botanikus nevének kezdőbetűje vagy rövidítése, ez mindig nagy kezdőbetűvel irandó¹¹.

21.

Közetek neve mindig kisbetűvel irandó, pl. *montmorillonit*, *böhmit*. Kivétel természetesen a német nyelv.

22.

A geológiai idők, időszakok, korok és emeletek nevét általában kisbetűvel írjuk (triász, perm). Kivétel: angolban kötelező a nagybetűs írás, a főnévi és a melléknévi formáknál egyaránt (*Chalk*, *Cambrian formations*, *Glacial period*), — németben pedig a főnévi formáknál.

23.

A föld, nap, hold szavak és idegen nyelvű megfelelőik csillagászati vonatkozásban általában nagybetűvel irandók.

24.

A kémiában az elemek és vegyületek neve mindig kisbetűvel irandó; kivétel a németben a főnévi alak, ha a névben valami német elem (rag, képző stb.) is van, pl. *Monochloressigsäure*. A teljesen latinos formájú nevekben előforduló főneveket viszont német szövegben is kisbetűvel írjuk pl. *das acidum monochloraceticum*. Ugyancsak a német írásmódra vonatkozólag kell még megjegyezni, hogy a kötőjellel kapcsolt több-

¹¹ A botanikában lényegesen kevésbé következetesen viszik keresztül azt az elvet, hogy csak a név első tagja irandó nagybetűvel, mint a zoológiában. A személynéveket túlnyomórészt nagyval írják (*Dryandra Schrankii*), és más főneveket is gyakran (*Aristolochia Clematitis*, *Cucurbita Pepo*). Miután azonban a nemzetközi gyakorlat ingadozó — az angolszászok például (így a *Chambers's Encyclopaedia*) a személynéveket is kisbetűvel írják —, megengedhetőnek látszik a gyakorlat túlkomplikálásának elkerülése érdekében a rendkívül egyszerű és világos zoológiai nevezéktani szabályok maradéktalan alkalmazása a botanikai nevekre is.

tagú vegyületnevekben csak a nevet kezdő szám vagy betűjel után következő első bármilyen szót írjuk nagygal, pl. p-Dichlor-sulfamid-benzoésäure, 1,1-Bis-(p-chlorphenil)-2-nitropropan.

A védett nevü vegyipari készítmények (pl. gyógyszerek) nevét többnyire nagybetüvel írják, kivéve a nagyon elterjedt, közkeletü cikkeket, pl. aszpirin.

DOMANOVSZKY ÁKOS

ÁKOS DOMANOVSZKY : GROSSE ANFANGSBUCHSTABEN IN DER KATALOG-ARBEIT

Jeder Bibliothekar, der jemals an einer Bibliothek mit sprachlich mannigfaltiger Akzession Titelaufnahmen revidiert hat, weiss, wie ansehnlich der Prozentsatz der Aufnahmen ist, die an Fehlern im Gebrauch der grossen Anfangsbuchstaben krankten. Die vorliegende Zusammenstellung möchte diesem Übel steuern; sie ist ein Entwurf einer Anleitung zum Gebrauch der grossen Anfangsbuchstaben, — ein Versuch gänzlich praktischen Charakters, dessen Umfang und Inhalt durchwegs durch die Bedürfnisse der ungarischen Bibliothekare an wissenschaftlichen Bibliotheken bestimmt sind, die am alphabetischen und am Schlagwortkatalog, ferner an der Zusammenstellung von Bibliographien arbeiten.